

Winst- en vermogensbepaling in Nederland

De situatie anno 1981

DRS. R. M. VIJN*

Op het gebied van de jaarverslaggeving zijn de laatste jaren zowel nationaal als internationaal vele ontwikkelingen in gang gezet. Dit geldt met name voor een belangrijk onderdeel van de jaarverslaggeving: de bepaling van de winst en van het vermogen. In dit artikel wordt in het kort de huidige stand van zaken in Nederland uiteengezet. Er wordt een schets gegeven van de relevante regelgeving dienaangaande; tevens wordt de praktijk belicht aan de hand van een analyse van de jaarverslagen 1981 van een veertigtal grote ondernemingen op het gebied van de winst- en vermogensbepaling. Besloten wordt met een aantal conclusies die uit het onderzoek getrokken kunnen worden.

De normen

Inleiding: (de interpretatie van) de wettelijke richtlijnen

Een belangrijk onderdeel van de (gepubliceerde) jaarrekening van een onderneming is de winst- en vermogensbepaling. De wijze waarop deze bepaling geschiedt is de laatste jaren in toenemende mate onderwerp van discussie geworden in kringen van overheid en andere regelgevende organen, bedrijfsleven, accountants en wetenschappelijke onderzoekers. Oorzaak hiervan is de voortdurende inflatie; deze noopt in het bijzonder de ondernemingen een standpunt in te nemen ten aanzien van de vraag of, en zo ja hoe op enigerlei wijze rekening moet worden gehouden met de gevolgen van prijsstijgingen bij de vaststelling van vermogen en resultaat.

De keuze van dit standpunt wordt mede beïnvloed door de regelgeving dienaangaande. Voor Nederland vormen tot op heden de artikelen 308, 309 en 311 van het tweede boek van het Burgerlijk Wetboek (BW) de belangrijkste wettelijke richtlijnen waarmee de onderneming in dit verband rekening dient te houden. Volgens art. 308 moet de jaarrekening een zodanig inzicht geven dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat van de onderneming, alsmede voor zover de aard van de jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit. Art. 309 verlangt dat de jaarrekening getrouw en stelselmatig grootte en samenstelling van vermogen en resultaat weergeeft, terwijl art. 311 onder andere bepaalt dat de grondslagen voor de balanswaardering en de winstbepaling moeten voldoen aan „normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd”.

De zoëven genoemde „aanvaardbare normen” zijn een rekbaar begrip. Ten einde de discussie over wat hieronder moet worden verstaan enigszins te kanaliseren, is op instigatie van de wetgever in 1971 het zogeheten *Tripartiete Overleg (TO)* tot stand gekomen, een overlegorgaan waarin werkgevers, werknemers en accountants zitting nemen¹⁾. Na een voorgeschiedenis van enige jaren heeft dit TO inmiddels „Richtlijnen voor de jaarrekening” gepubliceerd, waarvan voor ons onderwerp de volgende, z.g. stellige uitspraken van belang zijn:

- met betrekking tot de vaste activa en de voorraden dient de rechtspersoon informatie over vermogen en resultaat te verstrekken zowel op basis van actuele waarden als op basis van historische prijzen (1.03 : 211) 2);
- hieruit vloeit voort dat indien de winst- en verliesrekening is opgesteld op basis van historische prijzen (dan wel actuele waarden), in de toelichting aanvullende informatie dient te worden gegeven omtrent het resultaat op basis van actuele waarden (resp. historische prijzen) (1.03 : 214, 215);
- wijkt het vermogen en/of het resultaat berekend op basis van

actuele waarden niet in belangrijke mate af van dat op basis van historische prijzen, dan kan worden volstaan met in de toelichting mee te delen dat een alternatieve berekening van vermogen en/of resultaat geen belangrijk verschil oplevert (1.03 : 216);

- voor de bepaling van de actuele waarde van de voorraden kan bij de bepaling van het resultaat het vervangingswaardestelsel worden gebezigd, alsmede het lifo- en ijzeren-voorraadstelsel (2.06 : 206). Voor de balanswaardering zijn beide laatstgenoemde stelsels niet aanvaardbaar, omdat zij niet leiden tot een aanvaardbare vermogensvoorstelling (2.06 : 207).

De eerste twee uitspraken geven aan dat het TO voorstander is van een twee-sporensysteem, waarbij de winst- en vermogensbepaling geschiedt zowel op basis van historische kosten als op basis van actuele waarden, met name het vervangingswaardestelsel. Daarbij zij opgemerkt dat het TO blijkbaar geen plaats inruimt voor de z.g. geldwaardecorrectiemethode, een verzamelnaam voor die methoden waarbij voor de bepaling van winst en vermogen rekening wordt gehouden met de verandering in de waarde van de geleenheid³⁾.

De invloed van de vierde EG-richtlijn

In het voorgaande is aandacht geschonken aan het „inkleuren” van de in art. 311 genoemde „aanvaardbare normen”. De vraag is of, en in hoeverre deze standpuntbepaling zal (moeten) worden herzien naar aanleiding van het in 1980 ingediende wetsontwerp *Aanpassing van de wetgeving aan de vierde richtlijn van de Raad van de Europese gemeenschappen inzake het vennootschapsrecht*. Dit ontwerp is tot stand gekomen naar aanleiding van het feit dat de in de titel van het ontwerp genoemde vierde EG-richtlijn in 1978 een definitieve status heeft gekregen.

In dit — inmiddels gewijzigde — ontwerp bevat art. 384 in het eerste lid onder andere de bepaling dat als grondslag voor de ba-

* Dit artikel is een bewerkte en verkorte versie van hoofdstuk VIII van de derde, herziene druk van: R. Slot en R. M. Vijn, *De ontwikkeling van het winstbegrip*, Uitgeverij H. E. Stenfort Kroese, Leiden, 1982. De auteur dezes — wetenschappelijk hoofdmedewerker bij het Economisch Instituut van de Juridische Faculteit van de Rijksuniversiteit Utrecht — dankt prof. Slot voor diens toestemming tot publikatie van dit artikel en prof. Slot en drs. J. C. Geversink voor hun commentaar op dit artikel.

1) In 1981 is het TO ondergebracht in de Stichting voor jaarverslaggeving. De driedeling werkgevers-werknemers-accountants is daarbij vervangen door de driedeling verstrekkers-gebruikers-controleurs van verslaggeving. In de plaats van het TO is de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) getreden.

2) Deze nummering verwijst naar de desbetreffende Richtlijnen.

3) Zie o.m. Slot en Vijn, op. cit., blz. 8 en 9.

lanswaardering en de resultatenbepaling in aanmerking komt de aanschaffings- of vervaardigingsprijs en voor de materiële activa en de financiële vaste activa tevens de actuele waarde. Volgens lid 4 van hetzelfde artikel kunnen bij algemene maatregel van bestuur regels worden gesteld omtrent de inhoud, de grenzen en de wijze van toepassing van de waardering tegen actuele waarde.

Blijkens de Memorie van Antwoord (blz. 13) zijn er omstandigheden waaronder voor het juiste inzicht de actuele waarde als grondslag moet worden gekozen en herwaardering verplicht is. Welke omstandigheden dit zijn, „hangt af van het concrete geval, waarover uiteindelijk de rechter beslist”. Bovendien is blijkens de Memorie van Antwoord een vereiste, dat indien in de balans is gekozen voor de aanschaffings- of vervaardigingsprijs, in de toelichting nadere informatie wordt gegeven, indien het verschil met de actuele waarde niet te verwaarlozen is. De wijze waarop deze informatie wordt verstrekt, wordt aan de onderneming overgelaten.

Uit het bovenstaande blijkt dat art. 384 niet dwingend actuele waarden voorschrijft; niettemin bevat de Memorie van Antwoord enige passages waaruit zou kunnen worden opgemaakt, dat in bepaalde gevallen herwaardering van een actief in de officiële jaarrekening nodig is, indien — zoals aangegeven in het oorspronkelijke ontwerp — het inzicht dat de jaarrekening behoort te geven „in ernstige mate wordt geschaad door waardering op een lagere dan de actuele waarde”. Een schaduwzijde van de betreffende passages is ongetwijfeld dat de rechtszekerheid op dit terrein in niet geringe mate nadelig wordt beïnvloed.

De Ondernemingskamer

Naast het TO is een tweede in ons land werkzame regelgevende instantie de Ondernemingskamer (OK) van het Gerechtshof te Amsterdam. De OK heeft over het vraagstuk van de waarderingsgrondslagen van de jaarrekening een uitspraak gedaan in de zaak SOBI-KSH 4). Daarin was onder meer de waardering van de voorraden van KSH in het geding. In het boekjaar 1973/1974 werd een voorraadwaardering toegepast die de OK kenschetste als „een in zijn uitvoering vereenvoudigd vervangingswaardestelsel” 5). In het daaropvolgende boekjaar waardeerde KSH de voorraden tegen historische kostprijs (of marktwaarde indien deze lager was). De OK nu is van oordeel „... dat ieder van deze stelsels op zichzelf in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar wordt beschouwd en dat bij juiste toepassing en toelichting daarvan de jaarrekening in het algemeen het door de wet vereiste inzicht geeft” 6). In zijn uitspraak m.b.t. de door SOBI gestelde eis dat het resultaat moet worden vermeld op basis van de vervangingswaarde van het grondstoffenverbruik, herhaalt de OK deze visie: „... aangezien als hiervóór overwogen het door KSH gehanteerde stelsel van voorraadwaardering in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar wordt beschouwd en niet is gebleken dat bij juiste toepassing en toelichting van dit stelsel de jaarrekening niet het door de wet vereiste inzicht zou geven” 7).

Uit deze uitspraken blijkt dat de OK met betrekking tot de voorraadwaardering ook de historische-kostprijsmethode onder bepaalde voorwaarden aanvaardbaar acht.

Het IASC

Naast de EG is er een tweede internationaal regelgevend orgaan dat zijn invloed doet gelden op de winst- en vermogensbepaling in Nederland, nl. het International Accounting Standards Committee (IASC). Deze organisatie van accountants, waarbij thans 52 landen zijn aangesloten, heeft in 1977 de (definitieve) standaard IAS 6 gepubliceerd. Deze standaard beperkt zich tot het voorschrift dat de wijze waarop in de jaarrekening met prijsfluctuaties is rekening gehouden, moet worden toegelicht, subsidiair, dat wanneer geen rekening is gehouden met prijsfluctuaties, daarvan uitdrukkelijk melding moet worden gemaakt.

Inmiddels is het IASC op dit standpunt teruggekomen. Voor het eerst voor jaarrekeningen over perioden aanvangende op of na 1 januari 1983 geldt IAS 15, die ten minste de volgende — eventueel aanvullende — informatie vereist:

— het bedrag van de aanpassing (of het aangepaste bedrag) van de afschrijving op materiële vaste activa, alsmede van de kostprijs van de verkopen;

- de aanpassingen met betrekking tot monetaire posten, tot de invloed van leenvermogen of tot het eigen vermogen, indien deze bij de winstbepaling in aanmerking zijn genomen;
- het totaal van de invloed van de aanpassingen op het resultaat;
- de actuele waarde van de materiële vaste activa en van de voorraden, indien een actuele-waardemethode is gekozen;
- omschrijving van de methoden die gekozen zijn voor de berekening van de te verstrekken informatie, met inbegrip van de aard van de eventueel gebruikte indexcijfers.

TO en IASC

Ter afsluiting van dit overzicht van regels en regelgevende instanties op het terrein van winst- en vermogensbepaling, dient nog het volgende te worden opgemerkt. In de door het TO gepubliceerde Richtlijnen zijn verwerkt de uitspraken van de OK en de Hoge Raad, voor zover deze geacht worden een algemeen karakter te dragen, alsmede de desbetreffende IAS-standaarden, voor zover deze voor ons land aanvaardbaar worden geacht. Het is derhalve niet zo verwonderlijk dat de inhoud van IAS 15 en die van de eerdergenoemde „stellige” uitspraken van het TO inzake het weersprekingsstelsel op belangrijke punten overeenstemmen. Niettemin kan geconstateerd worden dat, in tegenstelling tot het TO, het IASC de geldwaardecorrectiemethode wél een volwaardig alternatief acht voor het vervangingswaardestelsel. Aldus kan worden geïllustreerd dat aan de mondiale discussie over de vraag, welk systeem van „inflation accounting” 8) het meest adequaat de consequenties van prijsstijgingen voor de vaststelling van winst en vermogen weergeeft, vooralsnog geen eind is gekomen.

De praktijk

Inleiding; officiële en aanvullende informatie

Er zijn de laatste jaren verscheidene onderzoekrapporten verschenen die gegevens bevatten over de methoden van de winst- en vermogensbepaling die door Nederlandse ondernemingen worden toegepast. Allereerst dient in dit verband te worden genoemd de dissertatie van J. Klaassen 9). Voorts wordt op dit terrein door het NIVRA het nodige werk verricht. Dit instituut publiceert de resultaten van zijn tweejaarlijks onderzoek betreffende de jaarverslaggeving, dat sinds 1973 wordt verricht, in de uitgave *Onderzoek jaarverslagen* 10). In deze uitgave worden de ondernemingen genoemd die in het onderzoek zijn betrokken. Met betrekking tot de onderzoeksresultaten wordt vermeld, hoeveel — in absolute en in relatieve zin — ondernemingen aan een bepaald desideratum hebben voldaan, evenwel zonder specificatie per onderneming.

De jaarverslagen van de vijftig grootste particuliere ondernemingen in ons land op het gebied van industrie, handel en vervoer waren voorwerp van onderzoek van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht. Dit betrof de jaren 1973, 1976, 1978 en 1979 11). De onderzoeksresultaten van deze studies zijn per onderneming gepubliceerd. Deze werkwijze wordt

4) Rolnummer 213/76 OK. 16.3.78; eisers: De Stichting Onderzoek Bedrijfs Informatie Sobi en Pieter Tijmen Lakeman; gedaagde: De naamloze vennootschap Koninklijke Scholten-Honig NV.

5) Idem, blz. 23.

6) Idem, blz. 124.

7) Idem, blz. 28 en 29.

8) Onder „inflation accounting” wordt verstaan alle waarderingsstelsels die tot doel hebben de gevolgen van prijsstijgingen en inflatie in omvang (en samenstelling) van vermogen en resultaat tot uitdrukking te brengen; ze worden ook wel substantialistische stelsels genoemd.

9) J. Klaassen, *De vervangingswaarde; theorie en toepassing in de jaarrekening*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1977.

10) Uitgeverij Kluwer, Deventer. Tot op heden zijn uitgaven verschenen over de boekjaren 1973, 1975, 1977 en 1979.

11) Het onderzoek betreffende 1973 werd verricht in samenwerking met anderen; de resultaten ervan verschenen in 1975 in het rapport *Vijftig jaarverslagen, gewogen en te licht bevonden?* De overige resultaten werden gepubliceerd in *ESB* van 10 augustus 1977, 12 april 1978 en 3 december 1980.

ook gevolgd in dit artikel, waarin verslag wordt gedaan van een vervolgonderzoek dat R. Slot en auteur dezes hebben verricht. Daarbij zijn de jaarverslagen over 1981 van de veertig grootste ondernemingen in ons land op het punt van de winst- en vermogensbepaling doorgeleefd. De uitkomsten daarvan zijn samengevat in tabel 1. In deze tabel is door middel van een code aangegeven welke winst- en vermogensbepalingsmethode door een onderneming geheel of in overwegende mate is toegepast. De betekenis van deze code is als volgt:

I. winst- en vermogensbepaling in de *gepubliceerde, officiële geconsolideerde resultatenrekening en balans* 12):

A. in de officiële resultatenrekening en balans wordt zowel de winst als het vermogen berekend op zuiver *nominalistische* grondslag. De methode is gebaseerd op de historische kostprijs (of de lagere vervangingswaarde c.q. verkoopprijs);

B. in de officiële resultatenrekening en balans worden winst en vermogen deels berekend op nominalistische grondslag, deels volgens een *inflation-accounting* methode. Van deze *mengvorm* zijn zes varianten te onderscheiden volgens onderstaand schema. Hierin betekent „hk”: op nominalistische grondslag (historische kostprijs); „ia” betekent: volgens een *inflation-accounting* methode;

Code	Resultatenrekening		Balans	
	vaste activa	vlottende activa	vaste activa	vlottende activa
B1	ia	hk	hk	hk
B2	ia	ia	hk	hk
B3	hk	ia	hk	ia
B4	ia	hk	ia	hk
B5	ia	ia	hk	ia
B6	ia	ia	ia	hk

C. in de officiële resultatenrekening en balans wordt zowel de winst als het vermogen volledig berekend volgens een *inflation-accounting* methode.

II. *aanvullende gegevens* met betrekking tot de winst- en vermogensbepaling, die zijn vermeld in de toelichting bij de gepubliceerde, officiële geconsolideerde balans en resultatenrekening of elders in het jaarverslag:

— *actuele waarde*:

a. de verzekerde waarde van één of meer categorieën vaste activa, als één indicatie van de actuele waarde van deze activa;

b. de actuele waarde — of benadering daarvan — van één of meer categorieën materiële activa (na afschrijving);

c. de afschrijving op (de) vaste activa op basis van de actuele waarde;

— *kwalitatieve beschrijving*:

d. een slechts kwalitatieve beschrijving van de relatie tussen de uitkomsten van de winst- en vermogensbepaling volgens *inflation accounting* en volgens de historische kostprijsmethode, toegepast in de officiële resultatenrekening en balans;

— *inflation accounting*:

e. een volledige herberekening van de winst en/of de rentabiliteit van het eigen vermogen en van dat vermogen zelf, volgens een *inflation-accounting* methode;

— *historische kostprijs*:

f. de afschrijving op vaste activa op basis van de historische kostprijs;

g. een volledige herberekening van de winst en/of de rentabiliteit van het eigen vermogen op basis van de historische kostprijs;

h. als g, maar tevens herberekening van het eigen vermogen op basis van de historische kostprijs.

Met betrekking tot het onderscheid tussen en de samenhang van de kolommen I en II merken we het volgende op. De informatie die in de officiële balans en resultatenrekening is verwerkt wordt, gezien de plaats die haar door de ondernemingsleiding in het jaarverslag wordt toebedeeld, door deze leiding blijkbaar van meer belang geacht dan hetgeen als aanvullende informatie wordt gepresenteerd. Is de officiële methode b.v. die van histo-

rische kostprijs, dan luidt doorgaans het gehele jaarverslag — dus inclusief het directieverslag en het meerjarenoverzicht — in termen van historische kostprijs. Wordt aanvullend een toepassing van *inflation accounting* gegeven dan blijft de invloed daarvan meestal tot die aanvulling beperkt. Het onderscheid tussen officiële en aanvullende informatie (kolom I resp. kolom II) is derhalve in dit verband van essentieel belang.

Anderzijds is ook de samenhang van deze beide soorten van informatie van wezenlijke betekenis. Een jaarrekening waarin naast de historische kostprijs aanvullend *inflation accounting* wordt toegepast, geeft wezenlijk andere informatie dan een zelfde rekening die geheel op de historische kostprijs berust. Echter, beide soorten informatie belichten vanuit een verschillende invalshoek hetzelfde object door middel van gelijklopende criteria als rentabiliteit, liquiditeit en solvabiliteit. Gesteld wordt wel dat de relevantie van beide soorten informatie in hoge mate afhankelijk is van de categorie lezers voor wie het jaarverslag is bestemd; bedoeld wordt dan op de z.g. gebruikersbenadering 13).

Samenvattend kan worden opgemerkt dat de hiervoor genoemde officiële en aanvullende informatie wel te onderschei-

Tabel 1. *Winst- en vermogensbepaling door de veertig grootste Nederlandse ondernemingen waarvan de aandelen zijn genoteerd aan de Amsterdamse effectenbeurs, 1981 a)*

Rangnummer b)	Naam van de onderneming	I. Officieel	II. Aanvullend
	<i>Multinationals</i>		
1	Shell	A	e
2	Unilever	A	e
3	Philips	C	h
5	Akzo	A	e
	<i>Aanneming</i>		
9	HBC	A	b, c
11	Volker/Stevin	B4	
16	Bos-Kalis	A	e
17	Ballast/Nedam	B1	e, f
35	Bredero	A	a
40	Cindu-Key Kramer	B2	b, f
	<i>Chemie</i>		
23	Gist-Brocades	B4	
	<i>Diversen</i>		
10	KBB	A	e
	<i>Groothandel</i>		
7	Internatio-Müller	A	a
18	Hagemeyer	A	
20	Deli	A	
22	Borsumij-Wehry	A	a
36	Ceteco	A	b, c
37	Pont	A	b
38	Pakhoed	A	b, c
	<i>Metaal/elektrotechniek</i>		
4	Estel	B3	
15	RSV	B3	c
19	VMF-Stork	B5	a, f
30	Holec	B5	b, f
	<i>Papier/Uitgeverij</i>		
13	Bührmann-Tetterode	B5	b, g
21	Océ-v. d. Grinten	B4	f
24	VNU	B4	e, h
25	Elsevier-NDU	B4	e
29	KNP	B5	b, g
34	Kluwer	A	b, c
	<i>Textiel</i>		
39	Gamma	B4	f
	<i>Vervoer</i>		
8	Nedlloyd	A	b, d
28	Fokker	A	e
31	Van Ommeren	A	
	<i>Voedings- en genotmiddelen</i>		
6	Ahold	A	e
12	Heineken	C	
14	Wessanen	B6	g
26	Meneba	B6	h
27	Schuitema	A	b
32	Bols	B6	
33	CSM	B1	b

a) Exclusief financiële instellingen; kalenderjaar 1981 of het boekjaar waarin 1 juli 1981 valt.

b) Het rangnummer geeft aan welke plaats de onderneming in 1981 heeft in de rangschikking van de ondernemingen naar omzetgrootte. Bron: *Het financiële Dagblad*, 3 september 1981.

Exclusief KLM en NBM; van deze ondernemingen was het jaarverslag niet tijdig beschikbaar.

12) Hieronder wordt verstaan: de geconsolideerde balans en resultatenrekening die dezelfde grondslagen voor winst- en vermogensbepaling hebben als de enkelvoudige, vennootschappelijke balans en resultatenrekening.

13) Zie hierover o.m. Slot en Vijn, op. cit., blz. 29.

den maar — naar meer en meer wordt onderschreven — niet te scheiden is. Het valt daarom te betreuren dat de financiële pers bij de bespreking van jaarverslagen veelal de aanvullende informatie verwaarloost en slechts melding maakt van hetgeen in het jaarverslag te vinden is met betrekking tot de officiële balans en resultatenrekening 14).

Uit tabel 1 kan worden afgelezen dat aan de hand van de methode van winst- en vermogensbepaling die is toegepast in de gepubliceerde, officiële resultatenrekening en balans (kolom I), de onderzochte ondernemingen kunnen worden gerubriceerd als is gedaan in tabel 2.

Tabel 2. Samenvatting van kolom I van tabel 1 a)

Categorie	Aantal
A	20
B	18
C	2
Totaal	40

a) Een onderneming die voor de officiële balanswaardering de historische kostprijs als grondslag vermeldt, maar voor de resultatenrekening geen grondslag meedeelt, is tot categorie A gerekend.

Categorie B blijkt in bepaalde bedrijfstakken veel voor te komen; in de bedrijfstak *vervoer en groothandel* behoren alle ondernemingen er toe.

Categorie A nader bekeken

De in totaal twintig ondernemingen van categorie A kunnen aan de hand van de aanvullende gegevens die zij verstrekken (kolom II van tabel 1) worden ingedeeld als is gedaan in tabel 3.

Tabel 3. Samenvatting van kolom II, tabel 1 voor categorie A

Soort aanvullende gegevens	Aantal
geen	3 a)
a	3
b	2
b, c	4
b, d	1
e	7
Totaal	20

a) Dit betreft o.a. Van Ommeren. Deze onderneming deelt echter wel mee, dat „de geschatte marktwaarde van de zeeschepen en de geschatte reële waarde van de overige vaste activa, de boekwaarde van de vaste activa op basis van de historische kostprijs volgens de balans per 31-12-'81 met ca. 25% overtreffen” (*Jaarverslag 1981*, blz. 24)

Drie ondernemingen (Hagemeyer, Deli en Van Ommeren) blijken het nominalisme toe te passen in zijn zuivere vorm. Ondanks de reeds enige decennia heersende inflatie geven zij er blijkbaar de voorkeur aan met dat verschijnsel in hun gepubliceerde jaarcijfers op geen enkele wijze expliciet rekening te houden 15).

In categorie A wordt een eerste stap in de richting van inflation accounting gezet door een drietal ondernemingen; zij vermelden als aanvullend gegeven de verzekerde waarde van één of meer categorieën van de activa. Dit is overigens niet alleen slechts een eerste stap, het is ook nog maar een bescheiden stap op deze weg. Want de verzekerde waarde geeft doorgaans slechts een zeer grove indicatie van de huidige waarde van de desbetreffende activa. Het onderscheid tussen de categorieën A en Aa is daardoor maar van zeer beperkte betekenis.

Van meer belang zijn de aanvullingen b t/m e, die nauwelijks om verdere toelichting vragen.

Aanvulling e verdient de aandacht omdat de zeven desbetreffende ondernemingen naast hun officiële, op de historische kostprijs gebaseerde resultatenrekening en balans een afzonderlijke opstelling in hun jaarverslag opnemen waarin de winst en het eigen vermogen worden herberekend volgens een inflation-accountingmethode. Aldus worden enkele cruciale kerngegevens voor inflatie gecorrigeerd en dat is een belangrijke stap in de goede richting.

Opmerkelijk is voorts dat men uit de meestal grote verschillen tussen de officiële en de aanvullende cijfers kan aflezen dat de keuze van de winst- en vermogensbepalingsmethode een zeer wezenlijke invloed heeft op de uitkomst van de berekeningen. De voorbeelden in tabel 4 illustreren dit.

Tabel 4. Winst- en vermogensbepaling volgens historische kostprijs resp. inflation accounting (tabel 1, kolom II: e voor categorie A

Jaar 1981	Netto winst in mln. gld. a)		Gemiddeld eigen vermogen in mln. gld.		Rentabiliteit eigen vermogen in procenten a)	
	hk	ia	hk	ia	hk	ia
Shell b)	1.797	598	12.612	22.368	14	3
Unilever c)	1.848	998	11.537	20.984	16	5
Akzo	239	62	2.357	3.068	10	2
Bos-Kalis	20	10	462	695	4	1
KBB	- 34	- 36	176	379	- 20	- 9
Fokker	11	5	110	197	10	3
Ahold	54	43	418	557	13	8

a) Na aftrek van belasting. De rentabiliteit van het eigen vermogen is door ons berekend op basis van het gemiddelde eigen vermogen.

b) Bedragen luiden in mln. Engelse ponden.

c) Winst en vermogen „toekomend aan de houders van het gewone kapitaal”.

Deze wijze van verslaggeving brengt met zich dat de lezer van het jaarverslag over een bepaald jaar voor de grootte van winst en eigen vermogen naast elkaar telkens twee cijfers gepresenteerd krijgt die nogal sterk verschillen en waar hij zelf zijn conclusie maar uit moet zien te trekken 16). Dit is een opgave die de krachten van menige gemiddelde lezer te boven gaat. De vraag doet zich bij voorbeeld voor, welke van de twee waarderingssystemen nu „een getrouw beeld geeft van grootte en samenstelling van vermogen en resultaat”; ook de accountantsverklaring biedt in dit opzicht doorgaans geen uitkomst 17). Daarom verdient het naar onze mening aanbeveling dat de ondernemingsleiding in de jaarrekening niet alleen uit de plaats waar een waarderingssysteem wordt gehanteerd, laat blijken welke van de gepresenteerde berekeningen door haar van primaire betekenis (in de officiële balans en resultatenrekening) en van secundaire waarde (als aanvullende informatie) wordt gezien, maar ook dat de ondernemingsleiding deze keuze expliciet toelicht. Voorbeelden van ondernemingen die deze gedragslijn toepassen — en die overigens tot andere categorieën behoren — zijn Philips (Ch) en Wessanen (B6 g).

Twee ondernemingen uit categorie A vragen nog om een nadere beschouwing, nl. Akzo en HBG.

Akzo acht haar aanvullende winstberekening op basis van inflation accounting van zoveel belang dat zij in haar officiële winstverdeling eerst een winstreservering toepast ter grootte van het verschil tussen de officiële winst volgens A en de aanvullende winst volgens inflation accounting. Hetgeen na deze reservering overblijft als te verdelen winst is derhalve gelijk aan de winst volgens inflation accounting. Akzo vult dus niet alleen haar officiële berekende winst aan met een berekening volgens inflation accounting, zij corrigeert bovendien met behulp van laatstgenoemde berekening haar officiële, nominalistische winst en wel via de winstverdeling 18).

De verslaggeving van HBG is hiermee vergelijkbaar. Bij deze onderneming opent de officiële winstverdeling namelijk met een reservering, aangeduid als „Toevoeging aan de vervangingsreserve”. Ook HBG corrigeert dus haar nominalistisch berekende winst door middel van de winstverdeling. Zij merkt daarbij op dat in deze toevoeging tot uitdrukking komt „de invloed van afschrijvingen op basis van actuele waarde” 19).

Een schaduwzijde van deze handelwijze is dat men bij de winstberekening een bepaald bedrag tot de winst rekent en ver-

14) Dit geldt in mindere mate voor de berichtgeving met betrekking tot Shell en Akzo. De oorzaak hiervan is dat deze beide ondernemingen in hun jaarverslag uitdrukkelijk aandacht vragen voor inflation accounting gegevens naast de historische-kostencijfers.

15) Van Ommeren vermeldt in zijn jaarverslag wel een reden voor het achterwege laten van inflation accounting (blz. 24). Zie ook de aantekening bij tabel 3.

16) Dit geldt des te meer voor jaarverslagen waarin meer dan één aanvullend cijfer van winst en/of vermogen wordt vermeld. Shell b.v. geeft met betrekking tot de winst vier aanvullende berekeningen met sterk verschillende uitkomsten.

17) Vgl. R. M. Vijn, *Inflation accounting*, ESJ. 26 maart 1980, i.h.b. blz. 376.

18) Akzo, *Jaarverslag 1981*, blz. 56 en 47.

19) HBG, *Jaarverslag 1981*, blz. 32 en 35.

volgens bij de winstbestemming duidelijk maakt dat dit bedrag toch niet voor uitkering in aanmerking komt. De achterliggende gedachte hierbij is waarschijnlijk dat aldus een bijdrage wordt geleverd tot (de handhaving van) de continuïteit van de onderneming. Echter, de effectuering van dit streven is nu typisch een aangelegenheid die thuishoort bij de winstbepaling en niet bij de winstbestemming.

De categorieën B en C

Tabel 5. Samenvatting van kolom I, tabel I voor categorie B

Code	Aantal
B1	2
B2	1
B3	2
B4	6
B5	4
B6	3
Totaal	18

De 18 ondernemingen in categorie B baseren hun officiële balans en resultatenberekening deels op de historische kostprijs, deels op de actuele waarde. De aldus verkregen cijfers over winst, vermogen en rentabiliteit komen bij alle zes vormen van deze dualistische en niet consequente methode in het algemeen te liggen tussen deze zelfde cijfers volgens de historische-kostprijsmethode en die volgens inflation accounting. Zij zijn in het algemeen daardoor moeilijk interpreteerbaar.

De mate waarin bij deze categorie de uitkomsten die volgens inflation accounting benaderen, loopt overigens voor de diverse varianten ervan nogal uiteen. Zo blijven b.v. bij B1 de cijfers in het algemeen verder verwijderd van die volgens inflation accounting dan bij B5 en B6 het geval is. Ook zal bij B4 doorgaans inflation accounting dichter worden benaderd dan bij B3 omdat de omloopsnelheid van de vaste activa in de regel lager is dan die van de vlottende activa. Hierdoor leidt vooral bij de vaste activa toepassing van de historische-kostprijsmethode tot uitkomsten die afwijken van die volgens inflation accounting.

In categorie B kan de aanvullende informatie een herberekening van winst en vermogen inhouden, zowel op basis van inflation accounting als op basis van historische kosten. Een voorbeeld van een onderneming die beide mogelijkheden benut, is VNU.

Opmerkelijk is voorts de verslaggeving door Holec, Bührmann-Tetterode en KNP. Deze ondernemingen baseren hun officiële cijfers geheel op de vervangingswaarde, behalve ten aanzien van de balanswaarde van de vaste activa. Van deze activa wordt evenwel de vervangingswaarde in de toelichting alsnog vermeld. De vraag rijst waarom deze ondernemingen de officiële balanswaarde van deze activa nog op de historische kostprijs baseren. Geschiedt dit wellicht om de rentabiliteit van het eigen vermogen op basis van de officiële cijfers enigszins te flatteren?

Categorie C is te beschouwen als de meest geavanceerde in de toepassing van inflation accounting; zij omvat slechts twee ondernemingen, nl. Philips en Heineken. Deze ondernemingen stellen hun officiële balans en resultatenrekening geheel op volgens inflation accounting en wel volgens de vervangingswaardemethode. Philips verstrekt aanvullend tevens de cijfers van winst en vermogen op basis van historische kosten (II h). Deze onderneming vormt hiermee het spiegelbeeld van de ondernemingen uit categorie A die aanvullend winst en vermogen publiceren volgens inflation accounting (II e).

De aandacht moet er op worden gevestigd dat het bij de praktische toepassing van de vervangingswaardemethode in Nederland gebruikelijk is aan de rekening Herwaardering de waarde-stijging van de materiële activa slechts voor een gedeelte ten goede te doen komen. Er zijn hierbij twee mogelijkheden:

1. de rekening Herwaardering wordt gecrediteerd voor de waarde-stijging van de materiële activa onder aftrek van een voorziening voor latente belastingschuld;
2. de rekening Herwaardering wordt gecrediteerd voor de waarde-stijging van de materiële activa voor zover deze activa worden gefinancierd met eigen vermogen.

Systeem 1 werd door Philips gevolgd in de jaren 1971 t/m 1980. Heineken past het thans vermoedelijk nog toe. Met ingang van 1981 ging Philips echter over op systeem 2 20). Ter toelichting hierbij het volgende.

In 1951 werd bij Philips in de gepubliceerde officiële jaarrekening de integrale toepassing van de vervangingswaardemethode geïntroduceerd. Als instandhoudingsdoelstelling gold de handhaving van het complex van materiële activa. Dit werd bereikt door bij het ontstaan van een waarde-stijging van deze activa de rekening Herwaardering te crediteren voor ongeveer de helft van deze waarde-stijging; het restant diende voor de vorming van een voorziening voor latente belastingschuld. Bij de geleidelijke realisatie van deze waarde-stijging werd aan de rekening Herwaardering nog eens ongeveer de helft van de stijging toegevoegd, maar nu ten laste van de winst- en verliesrekening. Aldus werd in overeenstemming met de instandhoudingsdoelstelling Herwaardering uiteindelijk gecrediteerd voor de volle waarde-stijging van de materiële activa. Mede om de druk die dit stelsel op winst- en verliesrekening legde op te heffen, ging Philips in 1971 over op systeem 1. Dit kwam hierop neer dat de boeking ten laste van de resultatenrekening bij realisatie van de waarde-stijging der materiële activa achterwege werd gelaten. Aldus werd het complex materiële activa nog slechts voor ongeveer de helft gehandhaafd en was er dus in de jaren 1971 t/m 1980 sprake van een partieel substantialisme.

Sinds de overgang in 1981 op systeem 2 hanteert Philips het uitgangspunt dat het eigen vermogen van de onderneming in beginsel dient voor de financiering van de materiële activa. Slechts voor zover dit vermogen daarvoor ontoereikend is, worden deze activa geacht te zijn gefinancierd met vreemd vermogen. Dit uitgangspunt brengt met zich:

- enerzijds de wederinvoering van de boeking ten laste van de winst- en verliesrekening conform de gehanteerde methode van vóór 1971;
- anderzijds de creditering van de resultatenrekening voor de gerealiseerde waarde-stijging van de materiële activa voor zover deze zijn gefinancierd met vreemd vermogen.

Overigens moet worden opgemerkt dat, gezien de huidige balansverhoudingen bij Philips, de winst bij deze onderneming volgens systeem 1 niet in belangrijke mate afwijkt van de winst volgens systeem 2.

Samenvatting en conclusies

De veelheid van methoden en varianten van methoden van winst- en vermogensbepaling, die al vele jaren kenmerkend is voor de jaarverslaggeving in ons land, hield ook in 1981 stand. Voor dit jaar pasten de veertig grootste ondernemingen blijkens tabel I, kolom I in combinatie met kolom II, bij de vaststelling van resultaat en vermogen 23 verschillende varianten toe.

Ondanks de reeds decennia voortdurende inflatie werd nog in een relatief groot aantal verslagen de jaarrekening geheel of voor een groot deel gebaseerd op de historische kostprijs en wel zonder dat daarop aanvullend vanwege de inflatie enige correctie van betekenis werd aangebracht.

Aan de uitspraak van het Tripartiete Overleg (thans Raad voor de Jaarverslaggeving) van februari 1979, dat met betrekking tot winst en vermogen, naast informatie op historische grondslag, evenzeer die op actuele grondslag vereist is, voldeden met betrekking tot 1981 nog slechts acht ondernemingen (varianten Ae en Ch). Het effect van deze richtlijn is dus bescheiden gebleven. Wel kan worden opgemerkt dat een vergelijking met de resultaten van het onderzoek over vroegere jaren, vermeld in het begin van deze paragraaf, uitwijst dat in de loop der jaren in ons land wat de toepassing van inflation accounting betreft geleidelijk maar onmiskenbaar toch een verbetering van de jaarverslaggeving te constateren valt.

R. M. Vijn

20) Voor uitvoerige informatie hierover zie: H. A. Appelo, Nieuwe grondslagen voor de winstberekening bij Philips, *Maandblad voor Bedrijfsadministratie en -organisatie*, februari 1982; en F. A. van Tienhoven, Het winstbegrip en de verslaggeving bij Philips, *Management Totaal*, juli/augustus 1982.